

Škulj, Jola

Rozpory národního obrození: modernost 19. století a nacionalismy

Slavica litteraria. 2014, vol. 17, iss. 2, pp. [3]-13

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/132884>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOLA ŠKULJ

ROZPORY NÁRODNÍHO OBROZENÍ: MODERNOST 19. STOLETÍ A NACIONALISMY

Abstrakt

Výklad se soustředí na některé paradoxní parametry literárněhistorických pozic slovinského a českého národního obrození v kontextu habsburského kulturněpolitického prostoru, které není nutné chápat jako zpátečnické, ale spíše jako legitimní asymetrii kulturního a literárního rozvoje středoevropských jednotek. Abychom paradoxům obrození správně rozuměli, je třeba analyzovat vztahy otázek obrození k definici modernosti a národní emancipační snahy vyložit v kontextu proměny tohoto pojmu v 19. století.

Abstract

This article focuses on some paradoxical parameters in literary historical positions of Slovenian and Czech revival movements faced with the reality of cultural and political circumstances under the Habsburg rule; this positions are not necessary to be viewed as belated but rather as legitimate asymmetries of cultural and literary developments in Central European entities. In order to understand adequately the paradoxes of the revival efforts, an analysis of the idea of modernity is carried out to explain the national emancipatory goals in face of the reinterpretation of modernity in the nineteenth century.

Klíčová slova

paradox obrození ■ romantický nacionalismus ■ modernost jako progres ■ estetická modernost

Key words

paradoxes of revival ■ romantic nationalism ■ modernity as progress ■ aesthetic modernity

Studie rozvoje myšlenek českého a slovinského národního obrozenec-kého hnutí v mezinárodní matici evropského kulturního nacionalismu až do „jara národů“ 1848 vyžaduje odpovědi na otázky o *geokulturních a literárněhistorických paradoxech obrození*, dále též o nacionalismech vně romantických myšlenkových postulátů, což s sebou nese také nutnou analýzu dalekosáhlé modifikace pojmu modernost v 19. století. Paradoxní parametry obrozenec-kých literárněhistorických pozic uvnitř reality

habsburského kulturněpolitického prostoru nelze chápat jako výlučně zpátečnické, ale spíše jako legitimní asymetrii kulturního a literárního rozvoje evropských entit.

Obrození znamená „změnu k podstatně lepšímu“, ke stavu nebo situaci „lépe vhodnému k životu“; resp. „hnutí na konci 18. a na začátku 19. století směřující ke vzniku, etablování se celistvé slovinské kultury, především literatury“, jak (slovenské národní) obrození vysvětluje *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ). Definice má kulturněhistorický obsah, do slovinského užívání ji zavedl Prijatelj v disertaci *Studien zur Geschichte der slowenischen Wiedergeburt* (Vídeň 1902), který ji převzal od Čechů.¹ Stejnou terminologii použil Prijatelj, když 1921 na pokračování vydal studii *Duševni profili naših preporoditeljev*, což však byla pouze pro účely univerzitních přednášek na lublaňské slavistice přepracovaná disertace. Slovo *obrození* je v zásadě odkaz na renesanci, tedy dřívější obdobný jev 15. a 16. století, ačkoliv alespoň ve středoevropském prostoru a kultuře chápeme pozdně osvícenskou tendenci jako „snahu o celkový pokrok člověka na základě přirozených lidských práv a rozumu“ (SSKJ) nebo to, co v *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* (1784) Kant definuje jako lidské *vznikání z vlastní nezletilosti nebo nezralosti*, „odvahu mít vlastní chápání“, a co poznamenalo intelektuální projevy v 18. století. Literárněhistoricky jde o kulturní a umělecké realizace před projevem romantismu, ve většině evropských „slabších“ literatur (také belgické a nizozemské) zároveň o paralelní tendence v romantismu. Každopádně snahy obrození – někteří hovoří o druhé generaci obrozenců – intenzivně poznamenávaly středoevropskou literaturu hluboko do 19. století, protože ve zkušenosti zemí pod habsburskou nadvládou ještě nebyla kulturní a nacionální emancipace zcela zrealizována. Původ neoddělitelné potřeby národního obrození lze historicky hledat v souvislostech, že tato kulturní teritoria byla pod německy hovořící korunou a rozvoj kultury tím byl citelně ztížen, pokud ne zcela blokován. Když Prijatelj znovu vydal svoji studii v knižní podobě, v úvodu doplnil kratší definici tohoto období:

Slovinské obrození – slovinská národní renesance – to znamená kulturní, především literární hnutí, které má za cíl pozvednout Slovince jako samostatný národ, s patričními kulturními, zvláště literárními funkcemi, směřujícími k cíli jednotného národního sebevědomí, vzniklo v druhé polovině XVIII. století a pokračuje celou první polovinu XIX. století, načež se k němu v polovině téhož století připojí

¹ Koruza uvádí, že „důležitou informací (...)“ se stal článek W. Vondraka: *Zur Renaissance der böhmischen Literatur zu Ende des vorigen Jahrhunderts!* In: *Archiv für slavische Philologie* 1900, 46–52. Srov. KORUZA, Jože: K problematice slovenskega preroda. In: *Jezik in slovstvo* 21/4, 1976, s. 105.

politické uvědomění národa, požadující svoji samosprávu ve státoprávním systému.²

Víme, že počátek písemné kultury u Čechů a Slovinců lze spojovat již s protestantismem, tedy s dobou, kdy leckde kvetla renesance. Tehdy se – ranými tisky, překlady Bible a také zárodky světské literatury – již jazyková emancipační síla obou kulturních prostorů realizovala a potvrzovala zárodky vznikajícího sebevědomí obou národů. Praha, kde byla založena Karlova univerzita roku 1348 jako první ve střední Evropě,³ neboť Čechy byly v té době samostatným královstvím, právě díky tomu představovala intelektuální centrum Evropy. Dilem Jana Husa (1370–1415), rektora na této univerzitě, byly položeny základy českého národního reformačního písemnictví více než století před Trubarem, Češi také dříve získali první tištěnou knihu 1468 v Plzni. Přesto habsburská protireformační rekatolizace v českých zemích po bitvě na Bílé hoře 1620 osudně zastavila živelné zárodky světských literárních snah i české tvůrčí sebevědomí mezi německy mluvícím obyvatelstvem a zároveň přerušila kontinuitu písemné kultury, což trvalo až do přelomově rezonujících událostí francouzské revoluce. Ohniště tvůrčího ducha, jaká představovaly šlechtické rodiny, vyhasla, protože mnohé z nich byly kvůli protestantské víře přinuceny k emigraci (podobně i ve slovinském prostoru asi 200 rodin). Svobodný duch méně početného neněmeckého měšťanského obyvatelstva se také vytratil a literární tvorba jako realizace písemné kultury se tedy odvíjela spíše v kruhu církevního působení a omezila se na náboženská témata, světský segment pak znovu ožil spíše v ústní podobě. Co to znamená? Co znamená regresivní krok z písemné kultury zpět k ústní slovesnosti, který způsobil tlak protireformace?

Především dokazuje, že chybí základní postulát zapsaného slova. Vznik písemné kultury je totiž vázaný na společnost, která není uzavřená do sebe,⁴ objevil se v souvislostech, kdy byla člověku prvně dána, jak míní Lotman, *možnost výběru* nebo rozhodování. (Tento *moment možnosti výběru* má pro dění národního obrození klíčovou úlohu.) Ostatně

² PRIJATELJ, Ivan: *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*. Ljubljana 1935, s. 1.

³ Univerzita v Heidelbergu vznikla až 1386.

⁴ „Proto, aby byla literatura něco nutně potřebného a nezbytného, jsou zapotřebí nestabilní historické poměry, dynamičnost a nepředvídatelnost okolností a zároveň požadavek různých sémiotických překladů, který se vyskytne při častých a dlouhých kontaktech s jinou etnickou skupinou“ (Lotman, Jurij Mihajlovič: *Znotraj mislečih svetov: človek – tekst – semiosfera – zgodovina*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2006, s. 360).

Lotman, když vykládá o vzniku písemné kultury a zmiňuje, že se objevuje současně s „zostřeným zájmem o čas“, také opatrně namítá, že „můžeme dokonce říci, že je historie jeden z vedlejších produktů písemnictví“⁵. Přitom citujme i jeho myšlenku, která má ještě mnohem dalekosáhlejší rozvojové konsekvence, totiž že se idea výběru jako *základ písemné kultury* „váže buď se sémantikou *porušování etablovaného řádu* (...), nebo s takovými negativními vlastnostmi, jako jsou dvojsmyslnost a nerozhodnost“⁶. To dává odpověď na otázku, proč správa, církevní moc pak ještě výrazněji, pokaždé reagovala nespokojeně při projevech laické písemné kultury, tj. vznikající literatury, a při možném šíření knih mezi lidmi, proč pronásledovala světskou tvorbu, ale také proč ve Slovinsku během protireformace došlo k ohromnému pálení knih vytištěných v domácím jazyce. O nespokojenosti při vzniku písemné kultury, která změnila život orální kultury (míněno uzamčené do neochvějného světa očekávání a jistot), výmluvně svědčí již Platónova rozporuplná výpověď, vložená do úst Sókratovi, který „písemnictví nespojuje s kulturním pokrokem, ale se *zrátou* vysoké úrovně, jíž dosáhla orální společnost“⁷. Emancipační spor vznikajících zájmů lidské svěbytnosti a objevujícího se individualismu s tehdejší organizací společenské moci (církve, panovníků, ministrů, cenzorů) se odehrával na poli písemné kultury. Vznik literatury jako opravdové a důstojné emancipace mocného tvůrčího ducha, realizace individuálního myšlenkového světa a nezávislých přehodnocování se uskutečnil jako neustálá potřeba vyzařování osobní a národní autonomie.

Tento emancipační spor v 17. století ožil v mnohých protichůdných polemikách starých s mladými ve Francii (*Querelle des Anciens et des Modernes*), rezonoval méně ostře také v Anglii, a když se zuřivé debaty již utišily, ozval se znovu ve slavné Swiftově anonymně vydané satíře *Full and True Account of the Battle Fought last Friday between the Ancient and the Modern Books in St. James's Library* (1704), lépe známé pod názvem *The Battle of Books*, a poté ještě výrazněji v Německu u Johanna Joachima Winckelmannna (*Gedanken über die Nachahmung der Griechischen Werke in der Malerei und Bildhauer-Kunst*, 1755), téma tohoto sporu pak do svých děl začlenili také Herder, Schiller a oba Schlegelové. Spor mezi starými a mladými byl svým způsobem obrozenou debatou a vytrvale ovlivňoval ještě období osvícenství, leckde také romantismu.

⁵ LOTMAN, Jurij Mihajlovič: *Znotraj mislečih svetov: človek – tekst – semiosfera – zgodovina*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2006, s. 35.

⁶ Ibidem, s. 35.

⁷ Ibidem, s. 358.

Tyto diskuse znamenaly obrozenecké gesto, v polemickém utkání starých a mladých se potom dláždila cesta autochtonním literaturám evropské modernosti. Když později romantismus jako literární následek *autonomní* a *absolutní* subjektivity objevil také *zájem o historii* – zde ještě jednou připomeňme Lotmanovy zmínky, že je historie jeden z vedlejších produktů písemnictví –, zahleděnost do bezprostřední fantazie a historických úspěchů na dlouhé cestě k ustanovení svébytného daného jazykového prostoru se oprostila od tíhy a vzájemného napětí mezi tradičním a moderním, antagonismus starého a nového tak uhasl. Tento fantazijní zájem romantismu o historii, který byl ve své podstatě estetický, produkoval *národní mýtus*. Toho se ale postoj národního obrození, neochvějně zaměřený na vyjadřování vlastní bezprostřední přítomnosti nebo *modernosti*, ještě dlouho do 19. století nezaváhal. – Svým inherentním směřováním k realizaci tendencí daného etnika v každodenním životě, v jazyce, kultuře, literatuře, nebylo národní obrození před vznikem romantického nacionalismu nic jiného než propagace myšlenek modernosti v jejím původním významu. Modernosti, která v sobě nese vědomí o svém čase, tj. zkušenosti bezprostřednosti, otevřenosti a svobody přítomnosti, kombinované s pocitem celistvosti a doplňování.

Co je modernost? A co implikuje pojem modernost 19. století? Nejdůležitější výklad podává de Man, který se snažil zviklat platnost tohoto pojmu a přitom poznamenal, že „modernost klade důvěru v sílu přítomné chvíle“.⁸ Modernost je široké označení, odkazuje se na vědomí bezprostřední přítomnosti (lat. *modernus* < *modo*, „přímo teď, zrovna nyní“), což sahá zpět do dřívějších segmentů evropské historie; podle některých použití (F. Nietzsche, P. de Man, M. Bachtin) sahá idea modernosti až do doby zrodu evropského myšlení, ukotveného v metafyzice subjektivity nebo alespoň jejích prvotních zárodků, podle jiných (Calinescu, Vattimo) potom na konec středověku a do doby objevujícího se racionalismu. Ve skutečnosti lze myšlenkou modernosti, jak problém obsáhle analyzoval Calinescu, rozumět dva významy. První se vztahuje ke koncepci modernosti, jak ji ustálil novověký *kult rozumu* a *kult činu* a kterou propagovalo osvícenství ve smyslu vědecké a technologické progresu. Druhý význam nemá příliš společného s prvotním významem, ale vztahuje se k Baudelairovu pojmu *estetické* modernosti, což je radikálně *protiměstanská* myšlenka modernosti s prvky vzbouřenečství, anarchie, apokalyptičnosti a aristokratického vyčleňování a s příslušným žebříčkem hodnot.

---

⁸ DE MAN, Paul: Literary History and Literary Modernity. In: *Daedalus*, Spring, 1970, s. 390.

Rozpor ve významu koncepcce modernosti datuje čas rozpětí romantismu a v sociologické rovině se objevil současně se vznikem umělecké bohémy, v umělecké pak se vznikem estetismu, určováním směru lart-pourlartismu, dekadence a symbolismu. Mezi *buržoazním* a *estetickým* významem modernosti existuje neřešitelný antagonismus, ačkoliv ve své podstatě, jak mu rozumí Calinescu, „stimuluje řadu vzájemných vlivů v jejich mánii po vzájemné destrukci“⁹. Pro vznik národního obrození má svoji úlohu především modernost v pravém slova smyslu, tj. *buržoazním* nebo *filisterském*, ne tolik ve druhém, anarchistickém významu, přestože manifestační nacionální tendence národních obrození zasahují do období, kdy již proniká nový pohled na modernost.

Vattimo na rozdíl od Calineska nerozlišuje mezi zmíněnými pojmy a rozumí moderností epochu, „ve které se zkrátka být moderní stává rozhodující hodnotou“¹⁰. Podle něj jde o „vztah, který se vskutku nedostal do popředí zájmu před koncem 15. století (...), kdy umělec začal sám sebe vnímat jako tvořícího génia a kdy se hlásí vzrůstající silný *kult nového a původního*, jaký do té doby neexistoval (v předchozích dobách mělo v podstatě největší význam kopírování modelů)“¹¹. Kult nového a původního je podle Vattima v těsné vazbě s „konceptí *historie jako progresivní realizace*“, která je ve své podstatě nutně „*unilineární*“¹². Vattimo uzavírá, že „v souladu s touto hypotézou modernost vyvrcholí, až – z různých důvodů – už historii nebude možné nahlížet jako *unilineární*“ (ibid.). Konec modernosti podle něj nastane společně s krizí ideje historie ve smyslu ideje progresu.¹³ Tato Vattimova interpretace se překrývá s Toynbeeovou datací moderní doby (15.–19. st.), myšlenka o vyvrcholení modernosti pak s Lyotardovým soudem, který konec modernosti chápe jako konec „velkých příběhů“. – Národní obrození evropských literatur a kultur se odehrávala jako nedílná součást „velkých příběhů“.

Modernost vychází z teze *vědomí temporálnosti*, tj. uvědomění si historičnosti jako *lineárního a ireverzibilního* času, což znamená, že idea modernosti neexistuje ve společnosti, která nezná temporální sekvenčnost pojmu historie a která organizuje kategorii času v souladu s mytickým a rekurentním modelem, jak ho popisuje Mircea Eliade. Myšlenka

⁹ CALINESCU, Matei: *Faces of modernity*. Indianapolis: Indiana UP, 1977, s. 41.

¹⁰ VATTIMO, Gianni: *Transparent Society*. Baltimore: The John Hopkins UP, 1992, s. 1.

¹¹ Ibidem, s. 1–2.

¹² Ibidem, s. 2.

¹³ Ibidem, s. 3.

modernosti – jak Calinescu tak Vattimo – je v úzkém spojení se *sekulárním* pohledem na svět a jejím základním elementem je smysl pro *neopakovatelnost* času. Podobné závěry a také použití pojmu modernost, ačkoliv v souvislosti se vznikající formou románu, má Bachtin, který uvádí posuny myšlení vzhledem k vědomí historie, jenže vznik posouvá ještě více dozadu. Bachtin vysvětluje první objevení vědomí,¹⁴ které odstartovalo možnost románu, společně se zárodky demokratičnosti. Rozbor modernosti u de Mana (datačně blízký Bachtinovi), který také staví do popředí vědomí času, se rozchází s Calineskovým nazíráním, jelikož sám v souladu s poststrukturalistickým východiskem reinterpretuje pohled na historii a na úlohu bezprostředního vědomí přítomnosti, přitom se opírá o Baudelairovy a Nietzscheho výklady času jako *věčného návratu*. Jeho pojem modernosti vede k vnímání přítomnosti ve světle nezadržitelné historické *reinterpretace*, což je reflektováno také v novějších sociologických definicích tohoto pojmu.¹⁵ Právě proto de Man definoval modernost jako atribut samotné literatury – jako klíč k její *literárnosti*: „Kouzlo modernosti ovládá veškerou literaturu. (...) Žádná správná ukázka jazyka literatury nemůže odolat těmto neustálým pokušením literatury, aby se realizovala v jedné jediné chvíli. *Pokušení bezprostřednosti* je konstitutivní rys *literárního* vědomí a je potřeba jej začlenit do definice specifčnosti literatury“¹⁶.

V tendencích české i slovinské literatury první a druhé generace obrozenců zůstává klíčový význam modernosti, který implikuje ideu progresu. Také obrozenecké myšlenky nacionalismů během „jara národů“ jsou plod metafyzicky představeného ideálu a vznikaly jako nevyhnutelný spor s realitou habsburského impéria, které nepochybně danosti existence národů a širšího užití jejich jazyků nebylo připravené otevřeně podpořit a ochránit. Osvícenské obrození, ve kterém úlohu pro celistvější vytváření ducha i zavedení slovinštiny do literatury odehrály Pohlinův a Zoisův

¹⁴ Vědomí dialogu, které dává vzniknout románu, vnáší nové vnímání pravdy. Předkládá a utvrzuje se v historických okolnostech, které jsou dané revolucí v pojmenovávání hierarchie časů a v lidském přeměrování od absolutní (rozeznatelné a disponibilní) minulosti k neprehledné, *nedokončené* přítomnosti. Toto vědomí je svázané s novým vztahem k modernosti, je *předkládáním modernosti jako „normy“*, přestože takové, která není *fixní*, není *dogmativní*, ale je *čistá fluidnost*, která *neumožňuje totalizace*.

¹⁵ Srov. DELANTY, Gerard: Modernity. *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ur. George Ritzer. Malden, MA: Blackwell, 2007. <<http://www.sociologyencyclopedia.com>> (Dostop 18. novembra 2012.)

¹⁶ DE MAN, Paul: Literary History and Literary Modernity. In: *Daedalus*, Spring, 1970, s. 392.

kruh, ještě neznalo pojem národ, což byl následek správněpolitické separace Slovinců do administrativních celků (Kraňci, Korutanci, Štýřané, obyvatelé Istrie, Krasu, Terstu a Zámuří), z čehož pramenilo pouze pevné vědomí regionální příslušnosti, ale nikoli národní. Díky snahám obrození se tak na území slovinsky mluvících lidí přesvědčivě manifestoval zájem o upevnění vlastního kulturního prostoru, po zavedení požadavků vzdělanců, pramenící ze smyslu pro modernost a ze zřejmého vnímání situace, jak jí dal vzniknout smysl pro neopakovatelný čas. Přesto ale byly, jak zjistil již Koruza, „poměry (...) v 17. a na začátku 18. století alespoň v Kraňsku dosti vhodné, abychom mohli očekávat větší užití slovinštiny v literatuře, než jak ji využívají dochované texty“¹⁷. Jaký byl důvod, že tomu tak není? Koruza již ve spise *K problematiki slovenskega preroda* uvedl tezi o samozřejmosti existence slovinsko-německé dvojjazyčnosti, čímž připomněl již u Valvazora zmíněnou myšlenku o jazykových poměrech v Kraňsku a sám ji zprávou o ustáleném, také psaném užití slovinštiny mezi duchovenstvem (bohoslužby), ale též šlechtou (v korespondenci) a měšťanstvem (v textech přísah) pramenně doložil. Slovinský prostor z geografických důvodů a také kvůli vzdělávacímu systému zcela jednoduše poznamenávala vícejazyčnost; pobřežní část, vnitřní Istrie a jistě také obyvatelé Krasu rozuměli italsky, lidé, kteří měli možnost dalšího vzdělávání, ovládali také latinu, jelikož vzdělávací systém, jak jej v rakouských zemích od doby protireformace vytvářeli jezuité, „vycházel z humanistického latinismu a přísného katolicismu“¹⁸. Právě tato skutečnost až do propuknutí obrozeneckého hnutí, jeho sympatií k přirozenému a k modernosti, nechtěně oslabil potřebu po intenzivnějším literárním užití slovinštiny. Vědomí moderního zapustilo kořeny již protestantskými překlady a představilo právo na aktivní vymezení slovinského kulturního prostoru, ovšem tato cesta podle protireformační zkušenosti a podle školství s humanistickým latinismem a přísným katolicismem se nemohla patričně vžít jako závazné právo pro rozvoj básnické svobody ve slovinštině.

Pojem modernost v průběhu různých období v jednotlivých detailech měnil svůj obsah, jeho zásadní reinterpretace pak proběhla v 19. století, kdy již romantismus skončil. Ale právě to je také období, kdy byly ideje evropských nacionalismů, prostřednictvím autonomního a absolutního definování subjektivity podpořené romantickým sebevědomím národů, de facto v rozmachu. Tento paradox vznikání, šíření a úspěchu nacionali-

¹⁷ KORUZA, Jože: *K problematiki slovenskega preroda*, op. cit., s. 112.

¹⁸ Ibidem, s. 113.

smu v době, kdy progresivní podstatu modernosti začal podkopávat přelomově jiný pohled na ni, kdy se prosazovala myšlenka fluidní koncepce modernosti, takové, která je vnímána jako něco nevysychajícího, proměnlivého, nevyčerpatelného, stále znova reinterpretovaného, ale mohla by se nečekaně začleňovat do směřování a tvorby druhé generace literárních obrozenců. Ale opravdu se to stalo? Mohli bychom druhou generaci českých a slovinských obrozenců vůbec včlenit do tendencí a upevňování svých literatur a zároveň do vytváření kulturní identity pojem *radikální* modernosti? Co ten nový pojem modernosti vlastně znamená, že si pokládáme takovéto otázky? Evidentně musíme krátce objasnit také Baudelairem definovaný význam modernosti a to, co jeho atributy implikují.

O ideálu modernosti jako uměleckém mistrovství psal explicitně již Stendhal a vykládal tak romantismus. Zásadní ale je, že tím myslel vědomí *bezprostředního života*. „Romantičnost je umění prezentace (...) aktuálního stavu“¹⁹. Moderností vytvořil temporálnost a významy *přítomnost, změna a relativita*. Stendhal tak již zavedl *letmost a dočasnost* přítomnosti a předvídal Baudelairem definovaný pojem modernosti, totiž význam, který prorazí *progresivním* obsahem a propaguje *estetickou* koncepci modernosti.

Modernost je neologismus; výraz *modernity* nalezneme v angličtině již 1627, *moderness* 1731, ve francouzštině až u Chateaubrianda a Balzaca, Němci jej převzali od Francouzů. Od pejorativního významu se pojem oprostil až 1859 v Baudelairově kritice, 1833 v Chateaubriandově deníku z cesty z Paříže do Prahy měl ještě negativní konotaci. Baudelaire zaznamenal významnou myšlenku o *modernosti jako transitivní relaci, letmosti, náhodě* při Guysových obrazech a tímto pohledem odkryl další dimenzi vnímání modernosti.²⁰ Prostřednictvím atributů *transitivní relace, letmost, náhoda* bezprostředního momentu a „mysteriózní krása“ jeho fluidního elementu a zhuštěných přeměn Baudelaire otevírá především problém *nezavršenosti pravdy a současně její celistvosti*, nebo jinak: novou tematizaci u něj získává *detotalizace* pravdy nebo koncepce *pravdy jako rozdílu*, která se v literatuře předpovídala již s romantickou ironií a je rozhodující pro pozdější poetiku modernismu. Baudelairova idea času tak překonává novou kvalitu; ne pouze že si je vědoma privilegia okolí, že se „čas odráží v našich pocitech“²¹ a je původ originality, právě čas

¹⁹ STENDHAL, Henri Beyle: Histoire de la peinture en Italie. In: *Oeuvres complètes XVI*. Paris: Pléiade, 1955, s. 27.

²⁰ »La modernité, c'est le transitoire, le fugitif, le contingent ...« (Baudelaire, Charles: *Oeuvres complètes*. Pariz: Seuil, 1968, s. 553).

²¹ BAUDELAIRE, Charles: *Oeuvres complètes*. Pariz: Seuil, 1968, s. 554.

svou paradoxní neopakovatelností je zároveň odhalen jako to, co *destabilizuje dosavadní pojem pravdy* a jednou provždy ji vytrhne z lidského dosahu. Nebo jinak: u Baudelaira se objevují první formulace *ne-identické koncepci pravdy*, což lze vykládat také skrze jeho známý výrok (*C'est un moi insatiable du non-moi*)²². Důsledně chápaná Baudelairova myšlenka o „modernosti jako transitivity relaci, letmosti, náhodě“ znamená, že *pravda nemůže být rozuměna jako identická struktura*, resp. že karteziánské kritérium souladu jako měřítko pravdy začne být jaksi irelevantní. Metafyzickou *logiku sebeidentity* jeho poetika evidentně *zviklala*. Baudelairova modernost propaguje zkoušku *přítomnosti jako spolehlivé nehotovosti*. Proti osvícenskému univerzalizmu staví *afirmaci kontingenčně reálného*, „zamrznutí přechodného a letného do obrazu“²³. Pro Calineska je Baudelairova modernost historický přelom pro tehdejší vnímání modernosti a ruší do té doby známou dichotomii moderní/starý. Tímto obratem dostává modernost specifický obsah a hranice mezi buržoazní a estetickou koncepcí je nevratná. Komplexnost nového pojmu modernosti a jeho paradoxnost je v tom, že *pravda není finální*, už ji *nedefinuje celistvost* (totiž na pozadí *není logika identity*), a také pojem celku již nelze zachytit v dosavadním smyslu. V Baudelairově myšlence modernosti se jedná o poznání, že je *celek opravdu něco nedokončeného*, že jej určuje *nekonkluzivní logika*.²⁴

Postuláty této modernosti se dost dobře nemohou shodovat s obrozeneckým postojem. Protože Baudelairova myšlenka modernosti propaguje zkoušku *přítomnosti jako spolehlivé nehotovosti* a podemílá logiku identity, evidentně nemohla být příliš inspirativní pro obroditelské záměry Slovinců a zřejmě ani Čechů, kteří se tvůrčími touhami a literární činností teprve snažili plně vytvořit a upevnit kulturní identitu. Obsah *radikální* modernosti nemůže obroditelům zaručit plně etablování kulturní identity, vždyť toto definování modernosti (bezprostřední přítomnosti), tedy času, který *destabilizuje dosavadní pojem pravdy*, není zrovna příkladný pro emancipační snahy. Pokud Baudelairova modernost nemůže pravdu chápat jako identickou strukturu a tato idea modernosti implikuje vnímání přítomnosti jako spolehlivé nehotovosti, pak její implikace pro národní obrozenecká hnutí nezaručují jako ideál zamýšleného uskutečňování vlastní identity a také neslibují upevňování jejich literatur. Obrozenec-

²² Ibidem, s. 552.

²³ DE MAN, Paul: Literary History and Literary Modernity. In: *Daedalus*, Spring, 1970, s. 397.

²⁴ Srov. ŠKULJ, Jola: Modernizem in modernost. In: *Primerjalna književnost* 18/2, 1995, s. 17–30.

kým zájmům a jejich snahám o přesvědčivé vytvoření národní kulturní shody tak bylo spíše vhodné a bližší to, v čem viděli jistotu, proto pro ně baudelairovský pohled na modernost a odpovídající přístup k definování pravdy nemohl být přitažlivý, co více, zůstal nekompatibilní s hnutím samotného národního obrození.

Literatura

- BAHTIN, Mihail Mihajlovič: *Teorija romana*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1982.
- BAUDELAIRE, Charles: *Oeuvres complètes*. Pariz: Seuil, 1968.
- CALINESCU, Matei: *Faces of modernity*. Indianapolis: Indiana UP, 1977.
- CHATEAUBRIAND, François Auguste René: *Mémoires d'outre-tombe*. Ur. Edmond Biré. Pariz: Garnier, 1925.
- DELANTY, Gerard: Modernity. *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ur. George Ritzer. Malden, MA: Blackwell, 2007. <<http://www.sociologyencyclopedia.com>> (Dostop 18. novembra 2012.)
- DE MAN, Paul: Literary History and Literary Modernity. In: *Daedalus*, Spring, 1970, s. 384–404.
- KORUZA, Jože: K problematiki slovenskega preroda. In: *Jezik in slovstvo* 21/4, 1976, s. 104–120.
- LOTMAN, Jurij Mihajlovič: *Znotraj mislečih svetov: človek – tekst – semiosfera – zgodovina*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2006.
- PRIJATELJ, Ivan: *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*. Ljubljana 1935.
- STENDHAL, Henri Beyle: Histoire de la peinture en Italie. In: *Oeuvres complètes XVI*. Paris: Pléiade, 1955.
- ŠKULJ, Jola: Modernizem in modernost. In: *Primerjalna književnost* 18/2, 1995, s. 17–30.
- VATTIMO, Gianni: *The End of Modernity*. Cambridge, UK: Polity Press, 1988.
- VATTIMO, Gianni: *Transparent Society*. Baltimore: The John Hopkins UP, 1992.

